

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas ielā 25, Rīga, LV 1050, tālr. 67686768, fakss 7244074, e-pasts tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

25.10.2010. Nr.1-5/236

Uz 24.09.2010. Nr.1-04/491-pav

Satversmes tiesas tiesnesei
Vinetai Muižniecei
Jura Alunāna ielā 1
Rīgā, LV – 1010

Par viedokli lietā Nr.2010-52-03

Tiesībsarga birojā ir saņemts Jūsu 2010.gada 24.septembra lēmums atzīt Tiesībsargu par pieaicināto personu un uzaicināt rakstveidā izteikt viedokli lietā Nr.2010-52-03 „Par Ministru kabineta 2006.gada 30.maija noteikumu Nr.423 „Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi” 44.4.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam, sniedzot atbildes uz vairākiem jautājumiem.

1.Vai apstrīdētā norma ierobežo Satversmē noteiktās pamattiesības?

Latvijas Soduzpildes kodeksa (turpmāk – SIK) 41.panta ceturtā daļa paredz, ka „Brīvības atņemšanas iestādēs ar iestādes priekšnieka rīkojumu nosaka stingri reglamentētu dienas kārtību”. Savukārt 2006.gada 30.maija Ministru kabineta noteikumu Nr.423 „Brīvības atņemšanas iekšējās kārtības noteikumi” (turpmāk – Noteikumi) 23.punkts paredz, ka dienas kārtībā ir ietverts darba laiks, laiks izglītības, audzināšanas un režīma pasākumiem, ēdienreizes, skaitliskās pārbaudes, ikdienas pastaigas, kā arī nepārtraukts astoņu stundu naktsmiers. Minēto Noteikumu 44.1.punkts nosaka notiesāto pienākumu ievērot noteikto dienas kārtību. No augstāk minētā nepārprotami izriet, ka brīvības atņemšanas iestāde ir tiesīga noteikt dienas kārtību, kuru notiesātajām personām ir pienākums ievērot. Dienas kārtībā ir iekļauts laiks astoņu stundu naktsmieram. Apstrīdētā norma (44.4) paredz, ka notiesātajiem ir pienākums „no ceļšanās līdz naktsmieram uzturēt savu guļamvietu atbilstoši brīvības atņemšanas iestādē noteiktajam vienotajam paraugam”. Līdz ar to, no minētā izriet, ka notiesātajām gulēšana gultā ir pieļaujama naktsmieram paredzētajā laikā, pārējā diennakts daļā ir paredzēts laiks darbam, izglītības, audzināšanas, režīma pasākumiem, ēdienreizēm, skaitliskajām pārbaudēm, ikdienas pastaigām.

Vēlos vērst uzmanību, ka Tiesībsarga birojā (iepriekš – Valsts cilvēktiesību birojā) par personas tiesībām uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu brīvības atņemšanas iestādēs gadu no gada tiek saņemts liels sūdzību skaits. Jau 2005.gadā Valsts cilvēktiesību birojā notiesātās personas aktualizēja jautājumu par aizliegumu dienas laikā atgulties gultā. Attiecīgajā laika periodā spēkā bija Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.73 „Brīvības atņemšanas iestāžu iekšējās kārtības noteikumi”, kuru 51.punktā bija noteikts identisks regulējums pašreiz spēkā esošajam. Tādejādi Valsts cilvēktiesību biroja darbinieki 2005.gadā veica prakses izpēti, kā slēgta tipa cietuma režīma zemākajā pakāpē tiek piemērotas un izpildītas tiesību normas režīma un resocializācijas jautājumos, cita starpā pievēršot uzmanību arī apstrīdētās normas interpretācijai. Iepazīstoties ar notiesāto personu lietām, uzklusot brīvības atņemšanas iestāžu administrācijai, kā arī notiesāto viedokli, kļuva skaidrs, ka šīs normas interpretācija ir atšķirīga. Tā, piemēram, visbiežākais notiesāto pārkāpums Jelgavas cietumā – gulēšana dienas laikā. Bez tam notiesātie par šo pārkāpumu nereti tika sodīti ar visbargāko no soda veidiem – ievietošanu soda izolatorā. Līdzīga prakse bija vērojama arī Jēkabpils cietumā. Savukārt Brasas cietumā par minēto darbību izteica rājienu vai brīdinājumu. Grīvas cietuma administrācija tik strikti neievēroja šo prasību. Valsts cilvēktiesību biroja juristi 2006.gada 22.martā tikās ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes pārstāvjiem, lai vērstu uzmanību, ka pastāvošā prakse ir pretrunā ar soda izpildes mērķiem. Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieks S.Zlatoustovs piekrita, ka pastāv minētās normas interpretācijas un piemērošanas problēma (2006.gada 31.oktobra vēstule Nr.1/5-4841), līdz ar to arī brīvības atņemšanas iestāžu priekšnieku sanāksmē bija panākta vienošanās par to, ka ieslodzītie pēc pusdienām varēs apsēsties vai atgulties gultā, un tas netiks uzskatīts par pārkāpumu. Tomēr arī šobrīd, apmeklējot brīvības atņemšanas iestādes, ir secināms, ka apstrīdētā norma tiek interpretēta dažādi.

Arī Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments uzskata, ka apstrīdēto normu attiecībā uz atrašanos gultā dienas laikā ir iespējams interpretēt vairākos veidos (piemēram, arī paredzot sakārtot gultu, tiklīdz gulēšana vai atrašanās gultā tiek pārtraukta vai atļaujot atrasties gultā laikā, kamēr ieslodzītais nav nodarbināts citos veidos, piemēram, strādājot vai mācoties). Senāta ieskatā konkrētais normas interpretācijas rezultāts, aizliedzot personai no celšanās brīža pulksten 6.00 līdz došanās pie naktsmiera pulksten 22.00 atrasties gultā ir visvairāk personas privāto dzīvi ierobežojošs.¹ Jāpiezīmē, ka notiesātā gultas vieta ir ne tikai vieta, kur gulēt un atpūsties, bet bieži vien arī vienīgais objekts, kas ir nodots pilnīgā konkrētās personas lietošanā un kurā persona var nosacīti noslēgties no apkārtējās vides. Proti, gultas vieta tiek „personificēta” ar konkrētu notiesāto.

Latvijas Republikas Satversmes 96.pants nosaka, ka „Ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību”. Arī Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECK) 8.pantā ir ietvertas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Kā izriet

¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010.gada 1.jūlija lēmums lietā Nr.A42513007, 8.pkt.

no Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) prakses, var izdalīt vairākus aspektus, kas raksturo tiesību uz privāto dzīvi saturu: personas identitāte (kā persona sevi uztver), fiziskā vai garīgā integritāte (vai persona netiek fiziski vai garīgi ietekmēta), tostarp gods un cieņa, sava dzīves telpa, informācijas vākšana un pielietošana, seksuālās darbības un sociālās attiecības.² Tiesības uz privāto dzīvi nozīmē, ka indivīdam ir tiesības uz savu privāto telpu, tiesības dzīvot pēc sava prāta, saskaņā ar savu būtību un vēlmēm attīstīt un pilnveidot savu personību, iespējami minimāli ciešot no valsts vai citu personu iejaukšanās. Šīs tiesības ietver indivīda tiesības būt atšķirīgam, saglabāt un attīstīt īpašības un spējas, kas viņu atšķir no citiem cilvēkiem un individualizē. Tiesības uz privāto dzīvi ietver tiesības uz savu ķermeni, arī tiesības nodarīt kaitējumu savai veselībai, pat izdarīt pašnāvību.³ Līdz ar to var uzskatīt, ka arī personas tiesības izmantot savu brīvo laiku pēc sava ieskata ietilpst tiesību uz privāto dzīvi saturā. Kā jau iepriekš minēts, arī gultas vieta brīvības atņemšanas vietā ir cieši saistīta ar personas privātumu. Tādejādi apstrīdētā norma, kura paredz notiesātajiem pienākumu no celšanās līdz naktsmieram uzturēt savu guļamvietu atbilstoši brīvības atņemšanas iestādē noteiktajam vienotajam paraugam, ierobežo Latvijas Republikas Satversmes 96.pantā noteiktās tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību.

2.Vai piekrītat Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta apgalvojumam, ka apstrīdētajai normai nav leģitīma mērķa?

Latvijas Republikas Satversmes 116.pants un ECK 8.panta otrā daļa nosaka tos izņēmuma gadījumus, kad valsts institūcijas var ierobežot personas tiesības uz privāto dzīvi. Pamattiesību ierobežojums ir uzskatāms par pamatotu un tiesisku tikai tajos gadījumos, ja ierobežojums ir noteikts ar likumu, tam ir kāds no leģitīmajiem mērķiem un ierobežojums ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā. Ja iztrūkst kaut viens no šiem nosacījumiem, ierobežojums tiesiskā valstī nevar pastāvēt. Latvijas Republikas Satversme paredz šādus leģitīmos mērķus: lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. ECK 8.panta otrajā daļā leģitīmie mērķi ir uzskaitīti plašāk un detalizētāk, proti, „lai aizstāvētu valsts un sabiedriskās drošības vai valsts ekonomiskās labklājības intereses, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, lai aizsargātu veselību vai tikumību vai lai aizstāvētu citu tiesības un brīvības”.

Notiesāto personu tiesības uz privāto dzīvi nav tādas pašas kā brīvībā esošajām personām, tomēr šo tiesību ierobežojumam ir jāizriet no paša ieslodzījuma jēgas un būtības. Tā Eiropas cietumu noteikumu (Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums Rec(2006)2 dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem) 3. punktā uzsvērts, ka „personām, kurām atņemta brīvība, nosaka

² Feldhūne G., Kučs A., Skujeniece V. Cilvēktiesību rokasgrāmata tiesnešiem. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūta bibliotēka. Rīga, 2004, 54.lpp.

³ Satversmes tiesas 2005.gada 26.janvāra spriedums lietā Nr.2004-17-01 Par Latvijas Republikas Krimināllikuma 253.2. panta pirmajā daļā iekļautās normas „narkotisko un psihotropo vielu lietošana bez ārsta nozīmējuma” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam,10.pkt.

minimālos nepieciešamos ierobežojumus, kas ir proporcionāli likumīgajam mērķim, kura sasniegšanai tie noteikti.” Ieslodzījuma jēga un būtība izriet no kriminālsoda izpildi reglamentējošiem normatīvajiem aktiem. Tā ir nepieciešamība pasargāt sabiedrību, vienlaikus nodrošinot notiesāto izolāciju no tās, gan arī panākot, lai notiesātās personas pēc atgriešanās sabiedrībā neizdarītu atkārtotus noziedzīgus nodarījumus. ANO Ieslodzīto režīma minimālie Standartnoteikumi par apiešanos ar ieslodzītajiem precīzi definē brīvības atņemšanas soda izpildes mērķus: „Ieslodzījuma vai cita līdzīga brīvības atņemšanas sprieduma attaisnojums un svarīgākais mērķis ir stingri pasargāt sabiedrību no nozieguma. Šo mērķi var sasniegt vienīgi tad, ja ieslodzījuma laiks tiek izmantots, lai pēc iespējas nodrošinātu, ka pēc atgriešanās sabiedrībā pārkāpējs ne tikai vēlas, bet arī spēj dzīvot paša nodrošinātu dzīvi, ievērojot likumu”. Tātad ieslodzījumā pavadītajam laikam ir jābūt piepildītam ar saturu. Veiksmīgai drošības pasākumu nodrošināšanai un resocializācijas pasākumu īstenošanai brīvības atņemšanas iestādēs ir jābūt izstrādātai dienas kārtībai. Dienas kārtībā ir jāiekļauj laiks darbam, izglītībai, sporta aktivitātēm, atpūtai un citām sociālām aktivitātēm. Pēc būtības notiesātai personai dienas laikam ir jābūt aizpildītam ar resocializācijas pasākumiem, lai sasniegtu soda mērķi. Tomēr pašreizējos apstākļos, kad visas notiesātās personas nav iespējams nodrošināt ar darbu, izglītības pasākumiem vai citām sociāli lietderīgām aktivitātēm, notiesātie kamerā pavada lielāko dienas daļu. Līdz ar to ir likumsakarīga arī notiesātā darbība apsēsties vai atgulties gultā dienas laikā, piemēram, atgulšanās vai apsēšanās gultā, skatoties televīzijas pārraides vai lasot grāmatas. Turklāt jāņem vērā, ka lielākajā daļā ieslodzījuma vietu kamerās nav pietiekošs krēslu vai solu skaits, proti, tas ir neatbilstošs kamerās ievietoto ieslodzīto skaitam (piemēram, Valmieras cietumā, Daugavgrīvas cietumā, Brasas cietumā). Līdz ar to ir secināms, ka brīvais laiks notiesātajam ir jāpavada vai nu stāvot kājās, vai sēžot uz grīdas. Bez tam konkrētais jautājums ir cieši saistīts arī ar disciplinārsodu piemērošanas praksi. Tiklīdz uzraugs konstatē, ka ieslodzītā persona ir atgūlusies gultā, var tikt piemērots disciplinārsods. Disciplinārsoda piemērošana par atgulšanos gultā dienas laikā, kad notiesātā ikdiena netiek aizpildīta ar pilnvērtīgiem resocializācijas pasākumiem, ir vērtējama kritiski. Valsts, piemērojot personai brīvības atņemšanas sodu, nedrīkst radīt neciešamus un manipulējošus apstākļus. No vienas puses, aizliedzot notiesātajam dienas laikā atrasties gultā un par šī aizlieguma pārkāpšanu sodot, no otras puses, nenodrošinot pietiekamas aktivitātes un apstākļus, lai šāda nepieciešamība neizrietētu no dzīvesveida un apstākļiem dzīvojamās kamerās (pārapdzīvotība).

Apstrīdētās normas mērķis ir disciplinēt notiesātās personas, proti, radīt pamatu, lai notiesātie ievērotu un uzturētu kārtību savā gultas vietā, kā tas ir jādara ikvienam sabiedrības loceklim. Cita starpā atzīmējams, ka pēc vienota parauga sakārtota notiesātā gultas vieta mazina iespēju noslēpt aizliegtos priekšmetus un vielas.

Aizliegumam dienas laikā apsēsties vai atgulties gultā nav saskatāms neviens no leģitīmajiem mērķiem. Tādejādi uzskatu, ka apstrīdētajai normai, kura paredz notiesātajiem pienākumu no celšanās līdz naktsmieram uzturēt savu guļamvietu atbilstoši brīvības atņemšanas iestādē noteiktajam vienotajam

paraugam, tiktāl, ciktāl no tās izriet aizliegums notiesātajai personai apsēsties vai atgulties gultā dienas laikā, nav saskatāms leģitīms mērķis.

3. Vai stingri reglamentēta dienas kārtība brīvības atņemšanas iestādē ir līdzeklis soda izpildes mērķu sasniegšanai?

Kā jau iepriekš minēts, reglamentēta dienas kārtība, kas paredz noteiktu laiku ikdienas pasākumiem, tostarp ēdienreizēm, skaitliskajām pārbaudēm vai darbam, ir svarīga soda izpildes mērķu sasniegšanai un drošības nodrošināšanai ieslodzījuma vietā. Brīvības atņemšanas soda izpildē ir svarīgi racionāli sabalansēt drošības un resocializācijas pasākumus atbilstoši notiesātā individuālajām vajadzībām. Arī ECT vairākkārtīgi savos spriedumos ir norādījusi, ka brīvības atņemšana pati par sevi personai rada ciešanas, bet valsts nedrīkst šīs ciešanas vēl vairāk pastiprināt. Līdz ar to pārspīlēti un nepamatoti režīma pasākumi var vēl negatīvāk ietekmēt notiesātā personību.

Tiesībsargs

R.Apsītis

Piļāne, Anskaitē 67686768